

*Гордана Ж. МИШЕВ**

Факултет за дипломатију и безбедност, Београд

*Немања Р. СТЕВАНОВИЋ***

Факултет за дипломатију и безбедност, Београд

ПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ СРБИЈЕ У ДИСКУРСУ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ У ЕВРОПИ***

Апстракт: Динамика развоја савремених геополитичких односа са тенденцијом заостравања сукоба глобалних центара моћи додатно је усложњена растом и развојем спољнополитичких амбиција регионалних сила, које теже да креирају нов глобални поредак. У том контексту није постигнут глобални консензус о одржавању светског мира и безбедности. Државе значајно мање политичке, економске и војне моћи, односно слабе државе или државе периферије, како би осигурале опстанак морају да се ослању на сопствене снаге или прикљоне актуелним војним савезима. У времену када број оружаних сукоба расте и захвата све делове света, укључујући Европу, поставља се питање да ли је војна неутралност најсигурнији начин одбране виталних националних интереса и најбољи концепт изградње политичког идентитета. Рад анализира савремене праксе изградње политике идентитета Европских држава кроз стратешке обраде успостављања војне неутралности, као и специфичног положаја Србије у НАТО окружењу. Закључак је да Србија у свом спољнополитичком деловању мора да пронађе ефикасне механизме за имплементацију концепта војне неутралности кроз афирмацију политике идентитета и стратешке безбедносне културе, посебно имајући у виду решавање статуса АП Косова и Метохије.

Кључне речи: војна неутралност, политички идентитет, Косово и Метохија, Србија, Европа.

УВОД

Тренд развоја политичког идентитета Србије после петookтобарских промена утемељена је доношењем две Резолуције Народне Скупштине: *Резолуција о њирдурживању ЕУ Републике Србије из 2004. године*, којим је учртал пут евроинтеграцијама и *Резолуција о заштити суверенитета, територијалној интегритету и уставној пореци Републике Србије 2007. године*, којом је проглашена војна неутралности Србије. Већ две деценије Србија не мења свој спољнополитички правац развоја, без обзира на

* Доцент, ORCID 0000-0002-8525-088X, gmisev77@gmail.com

** Асистент, ORCID 0009-0001-1893-603X, nemanjastevanovic04@gmail.com

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта: „Изазови војне неутралности и политичких идентитета у савременим геополитичким изазовима“ у партнерству Факултета за дипломатију и безбедност и Министарства спољних послова, који се спроводио 2023–2024. године.

динамичне геополитичке промене и турбулентне потресе који су довели до кршења темељног принципа међународног права и урушавања најважнијих националних интереса: суверенитета и територијалног интегритета. У стручним и научним круговима нико не оспорава проевропски политички идентитет Србије, али питање војне неутралности, као најважнијег правца развоја безбедности и одбране, поставља се као централна тема савременог политичког, а посебно безбедносног дискурса. Политички идентитет не постоји сам по себи већ је резултат сложених геополитичких односа и праваца изградње спољне и безбедносне политике држава. Безбедност сваке државе, у модерном времену, не обухвата само војну снагу већ и квалитет животне средине, енергетске ресурсе и стабилност, поштовање људских права, економске односе. Дакле, дефинисање политичког идентитета сложеније је него што се чини и мора обухватити све наведене аспекте (Vujačić 2015). У складу са савременим геополитичким односима политички идентитет захтева континуитет који подразумева сталне политичке трансформације у оквирима и у сврху заштите националних интереса, а подразумева релативно трајно опредељење државе у правцу стратешког развоја спољне политике. У суштини, *политички идентитет* обухвата скуп политичких, економских и друштвених вредности које држава у међународним односима заступа с циљем заштите најважнијих националних интереса. Најважнији национални интерес сваке државе јесу очување територијалног интегритета и суверенитета, које држава штити јачањем економских и војних капацитета било развојем принципа војне неутралности и тоталне одбране или кроз систем колективне одбране, односно чланство у војним савезима. *Војна неутралност* политичка је одлука која подразумева свесно одрицање државе од војних савезништва, учешћа у ратовима и помагања зараћеним странама, али и обавезу одбране војне неутралности ако је угрожена, укључујући и оружана средства (Blagojević 2022: 233). Две Хашке конвенције из 1907. кодификују кључне аспекте права о неутралности – Конвенција (V) о поштовању права и дужности неутралних сила у случају рата на копну и Конвенција (XIII) о правима и дужностима неутралних сила у поморском рату, према којима неутрална држава не може отворено учествовати у непријатељствима (Schmitt 2023). У том смислу неутрална држава не би требало да: 1) пружи помоћ зараћеним странама; 2) регрутује трупе за зараћене стране или дозволи трећим странама да то учине на својој територији; 3) омогући снабдевање војне опреме под било којим изговором и 4) обезбеди снабдевање војним обавештајним подацима. Према принципима војне неутралности, војно неутрална држава не би требало не само да учествује у рату и помаже једну страну, већ треба да има идентичан став према странама у сукобу. Неутрална држава може дозволити прелазак територије и хуманитарну помоћ рањеним борцима, али не и наоружаним борцима и трупама. Осим тога, неутрална држава задржава право трговине са свим зараћеним државама. Ако, међутим, наметне забране или ограничења те врсте, мора их применити на све зараћене стране (Casebook 2024). Овако постављена правила указују на то да је принцип неутралности бинарни. Држава је или ратоборна или неутрална; нема правне средине (Schmitt 2023).

Креирање војне неутралности као најзначајније компоненте политичког идентитета има за циљ осигуравање безбедности државе од негативног утицаја спољних

фактора. За једне је тај концепт застарео, док други сматрају да он још увек може да допринесе јачању мира и стабилности у свету. Међутим, иако радикално модификована, неутралност није ишчезла, већ и даље представља концепт који је важан сегмент међународне политике (Stojanović-Šaranović 2022). Статус војно неутралне државе, после чланства Финске и Шведске у НАТО, данас има 23 државе, међу којима је и Србија (Review, 2024). Неки од трендова савремене међународне политике додатно увећавају контраверзе и дилеме које прате овај концепт, почев од тога шта тај концепт данас значи, да ли је то кредибилан, реалан и морално утемељен концепт, посебно да ли се може сматрати за рационалан безбедносни избор малих држава (Karsh 1988). На једној страни су заговорници „строге неутралности“, који позивају на једнаку примену правила неутралности на зараћене стране, осим када су Уједињене нације деловале. То значи да неутрална држава мора на сваки начин да се чува од мешања у рат и од показивања фаворизовања или предрасуда према било којој зараћеној страни. На другој страни су заговорници „квалификоване неутралности“, који тврде да правила неутралности не морају да се примењују непристрасно када постоји јасна агресија, као што је случај оружаног напада Русије на Украјину (Schmitt 2023). У суштини, ради се о прилагођавању правила неутралности како би се фаворизовала једна страна. Питање правде и неправде не тиче се неутралних држава и није њихова дужност да пресуђује између својих пријатеља који се можда боре једни против других да одобри или одбије било шта било којој зараћеној страни (2023: 1). Како је на Савету безбедности УН да процени да ли постоји претња миру, повреда мира или агресија, односно ко је агресор, а ко жртва, у случају вета ове одлуке је често немогуће спровести. Овакво стање у Савету безбедности омогућило је глобалним центрима моћи да злоупотребљавају члан 51. Повеље УН по коме државе чланице у случају правовременог нереаговања СБ УН, имају право на индивидуалну и колективну самоодбрану. Како је напад на једну државу самоодбрана, као у случају западне агресије на Југославију или руске инвазије на Украјину, али и војних интервенција у Либији, Авганистану, Ираку, Сирији, такође је предмет бројних дискусија. Не желећи да учествују у оружаном сукобу које иницирају и воде глобални центри моћи, поједине, углавном мање државе Европе задржале су принцип војне неутралности и поштовања међународног права, градећи специфичне политичке идентитете.

Глобални центри моћи ретко се опредељују за војну неутралност, већ покушавају да око себе сконцентришу што више мањих држава кроз савезе. Пример су Сједињене Америчке Државе и *Организација Северноатлантског уговора* или Руска Федерација и *Организација уговора о колективној безбедности*. Ови војни савези настали су као потреба удруживања војних снага држава у циљу одбране и одвраћања од употребе силе потенцијалних агресора. Међутим, Снајдер сматра да је циљ војних савеза удруживање војне силе против заједничког непријатеља, а не да чланице заштите једна другу (Snyder 1997). Снајдерово виђење војних савеза утемељено је на геополитици великих сила, који пројекцију своје моћи имплементирају управо кроз међународне организације, користећи савезнике, друге чланице, за остварење својих амбиција. То показује НАТО агресија СР Југославије 1999. и Ирака 2003. године, војна интервенција Русије на Украјину од 2022. године, као и рат у Сирији

од 2011. године, од стране америчких и руских савезника, итд. Ни једна од наведених држава ни на који начин није угрозила чланице НАТО-а да би она војно интервенисале. С друге стране, Русија јесте указивала на кршење Минског споразума из 2014. и 2015. године, којим се гарантовала аутономија руског народа у Доњецку и Луганску, стварање демилитаризоване зоне и улога ОЕБС-а у заштити становништва и спровођењу споразума. Конфликт у Украјини кулминирао је после „обојене револуције“ 2014. године укидањем основних права руског народа укључујући коришћење руског језика и назива, укључујући трговину, транспорт и школе, затим руске телевизије, радија, итд.¹ Слично се десило и на Косово и Метохији, када је српски језик био забрањен у трговинским радњама, угоститељским објектима, итд. Узимајући у обзир став Бжежинског да Русија без Украјине више није европска империја, јасни су интереси САД ка тежњи за доминацијом у овом региону Европе (Bžezinski, 2001: 47). Чињеница је да су наведене војне интервенције посреднички ратови између САД и њених савезника и Русије и њених савезника, а циљ је обезбедити сферу утицаја у државама од геостратешког и геополитичког значаја.

Више него икада у историји државе Европе ставиле су се у службу глобалних центара моћи, па се поставља питање опстанка војно неутралних, савезима неприпадајућих држава. Моргентхау је упозорио да о судбини неутралности „малих европских народа“ на крају неће одлучивати они, већ велике силе и ова одлука ће бити донета, не по правним формулама и идеолошким принципима, већ према стварним или претпостављеним интересима тих сила (Morgenthau 1939: 486). Статус неутралности често се не поштује од стране великих сила уколико је стратешки положај те државе од великог значаја за њихове геополитичке амбиције. У историји памтимо примере екстерног и интерног кршења војне неутралности, као што је окупација Холандије, Белгије, Данске и Норвешке од стране нацистичке Немачке у Другом светском рату или сарадња Швајцарске и Шведске са Немачком, али и Ирске са савезницима. После завршетка Другог светског рата и рађања биполарне структуре међународног поретка, велике силе су преговарале о признању војне неутралности у складу са сопственим геополитичким интересима и поделе сфере утицаја. Тако је Русија повукла војне трупе и омогућила Финској да почне да примењује политику неутралности. Финска и Аустрија су као граничне државе, чија је неутралност успостављена под директним утицајем Совјетског Савеза, док око Немачке није успостављен консензус великих сила, због чега је остала подељена на две сфере утицаја. Када је у питању Швајцарска неутралност Вашингтонским споразумом 1946. године договорено је да Швајцарска исплати Савезницима 250 милиона швајцарских франака у злату и 121,5 милиона за имовину нациста и на тај начин плати статус војне неутралности (Novaković 2016: 35). Заједно са Југославијом, стално неутралне државе чиниле су појас који се протезао од Балтика до Јадрана и Егејског мора. Међутим, тамо где су државе биле у сфери интереса Русије, војна неутралност није била дозвољена. Када је 1956. године избила Мађарска револуција, Москва није желела да прихвати неутралност које је прогласило ново руководство, већ је војно интервенисала и револуција је доживела неуспех (2016: 40).

1 Расформирањем СССР-а око 16 милиона Руса остало је да живи ван Русије, отприлике половина од тог броја у Украјини (Šuvaković 2023).

Оваква структура Европског континента била је у складу са геополитиком глобалних центара моћи, али и поред отежаних геостратешких услова поједине државе су биле спремне да бране свој политички идентитет и војну неутралност, коју су наставиле да граде и у савременим геополитичким односима.

ЕВРОПСКИ КОНЦЕПТ БЕЗБЕДНОСТИ И ВОЈНА НЕУТРАЛНОСТ

Све већа конфронтација великих сила (САД-РФ), са тенденцијом повећања броја утицајних држава (Кина, Бразил, Индија, Турска), најављује још комплексније међународне односе. НР Кина заступа политику независности и не показује амбиције ка формирању одређеног војног савеза. Њен продор на Европски континент искључиво је резултат економских и политичких мера, односно коришћење меке моћи. Она је изградила тзв. конфучијски политички идентитет, који укључује мирнодопску политику решавања међународних проблема, позивајући се у својим стратегијама безбедности на чињеницу да преко 70 година није ратовала. Кина чврсто заступа став немешања у унутрашње ствари других држава, поштује територијални интегритет и суверенитет независних држава и једина је од великих сила која није признала ни једну сецесионистичку територију (Косово и Метохију, Абхазију, Ј. Осетију, Доњецк, Луганск, Приднестровље, Нагорно Карабах). Резултат ових сецесионистичких ратова управо је конфликт између Истока и Запада, чиме су велике силе, пре свега Русија и САД, без обзира на промовисање универзалних вредности као што су мир, слобода, људска права, демократија, изградиле политички идентитет глобалних центара моћи. САД не крије да жели да путем НАТО-а распоређује војне базе у Источној Европи, а посебно у близини Русије, док Русија жели да задржи контролу у државама које су од виталног интереса за заштиту њених граница. Најбољи пример јесте војна база на Косову и Метохији, што је суштински био разлог војне агресије на СР Југославију. Из истог разлога су у НАТО, као прве од некадашњих социјалистичких држава, већ 1999. примљене Пољска (која се граничи са Русијом), Чешка и Мађарска, све три десетак дана пре агресије те организације на СРЈ (Šuvaković 2023: 17).

Политички идентитет није само политичка одлука која се правно формално заступа у међународним односима, већ реално понашање државе и последице њених политичких, економских, војних и других активности, како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану. Индија, Бразил и Турска такође желе већу улогу у глобалној политици, а Индију која је нуклеарна сила многи подржавају као будућу сталну чланицу Савета безбедности УН. Турска као евроазијска држава води веома преактивну политику у региону, а њене претензије да поврати острва Отоманске империје, које припадају Грчкој често изазива политичке тензије, а кулминирало је сукобом и поделом Кипра. Сличност Турске и Руске геополитичке и геостратешке амбиције јесте враћање историјских територија и повратак светске моћи које су имале као некадашња империја и царство, док се САД упорно намеће као светски хегемон и глобални управљач. Геополитички простор постаје све теснији за надметање утицајних сила око сфера утицаја, а динамика избијања сукоба указује на то да ни постојећи глобални центри моћи не могу да успоставе консензус у ком правцу треба да еволуира међународни поредак и међународна безбедност. Док се регионалне

и глобалне силе боре за позицију у новом светском поретку, мале државе (неразвијене и државе у развоју) покушавају да балансирају и на тај начин заштите територијални интегритет и опстанак државе и одрже и очувају мир. Јачањем Русије, Кине, Индије и Бразила, назиру се обриси мултиполарности на глобалном нивоу, али без ефеката на бројност и распрострањеност сукоба (Мишев 2023).

Док већина земаља објављује своју неутралност као стратешки концепт развоја и безбедности, у односу на конкретан рат, друге земље су трајно неутралне било уставним декретом (Молдавија) или као део међународног уговора или мировног споразума (Швајцарска, Аустрија). Оне се ослањају на своју војску и одбрамбене капацитете. Међутим, одређене трајно неутралне државе као што су Исланд, Монако и Лихтенштајн у Европи, уопште немају војску. Неутралне земље које одржавају војску обично имају право, према међународном праву, да повуку своју неутралност и придруже се сукобу ако тако желе (Review 2024). Рат у Украјини, која се граничи са Финском, утицао је на то да Шведска и Финска напусте статус војне неутралности. Промена правца изградње политичког идентитета са војне неутралности на чланство у војном савезу, не значи да су те државе решиле да војно интервенишу и придруже се једној од страна у сукобу, већ су напустиле концепт војне неутралности сматрајући да им он не осигурава безбедност. Оне су опстанак државе препустиле међународној војној организацији, процењујући да немају капацитет да се одупру глобалним променама и све бројнијим и опаснијим видовима угрожавања безбедности држава. Међутим већина других неутралних држава Европе процениле су да развој војне неутралности изграђује стабилан политички идентитет, који доприноси миру и безбедности. У Европи, поред Србије војно неутралне државе су Швајцарска, Аустрија, Ирска, Малта, Кипар, Молдавија, Босна и Херцеговина, Ватикан и Лихтенштајн. Реално, сем Молдавије, ове државе су територијално не само далеко од глобалних центара моћи, већ удаљене и од актуелних сукоба у постсовјетском простору и Блиском истоку и углавном окружене чланицама НАТО пакта. Стратешки концепт изградње војне неутралности као препознатљивог политичког идентитета различит је од државе до државе. Аустрија и Швајцарска обавезале су се на неутралност међународним уговорима, Молдавија ја војну неутралност прогласила Уставом 1994. године, Малта Уставом 1987. године, Србија Резолуцијом Народне скупштине 2007. године. Ирска је једна од четири чланице Европске уније (Аустрија, Кипар и Малта) које нису чланице НАТО савеза. Војну неутралност Ирске потврдио је Европски савет *Севиљском декларацијом о Уговору из Нице* 2002. године, у којој признају Ирску „традиционалну политику војне неутралности“ (CVCE 2002). Кипар је био члан Покрета несврстаних до 2004. године, када приступа Европској Унији. Кипар као средиште сукоба две НАТО чланице (Грчка и Турска) пример је да се у случају сукоба унутар НАТО чланица, организација држи по страни и не доприноси безбедности држава чланица. Лихтенштајн је 1868. године распустио своју војску и прогласио трајну неутралност, а спољне односе препустио је Швајцарској. Иако војно неутралне, већина ових држава сматрале су да треба да дају свој допринос миру кроз мисије Уједињених нација, НАТО програм Партнерство за мир и систем Заједничке спољне и безбедносне (одбрамбене) политике ЕУ. Може се рећи да европске државе имају флексибилан

облик војне неутралности или тзв. квалификовану неутралност, обзиром да су Србија, Босна и Херцеговина, Ирска, Молдавија, Аустрија и Швајцарска чланице НАТО програма *Партинерство за мир* (ПЗМ). Монако је напустио Програм, док Кипар, Малта и Аустрија као чланице ЕУ спроводе Заједничку спољну и безбедносну политику (ЗСБП). Овако конципиран статус војне неутралности значи да су ове државе неутралне у односу на војне савезе, али не и у односу на политичке и економске савезе, које у неким облицима имају безбедносну компоненту. Оваква политика војне неутралности последица је геостратешког (НАТО-ЕУ) окружења, али и геополитичких односа глобалних центара моћи.

Међутим, чак и у оквиру међународних организација неутралне државе не одустају од гаранта политике војне неутралности. Када је у питању Заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ, Уговор из Мастрихта предвиђао је поштовање специфичности националних политика безбедности, па се постепено устаио термин „диференцирана интеграција“, која је првобитно означавала деловање једне државе или групе држава према различитим правилима од општих правила (ТЕУ 1993). Данска као једна од држава оснивача НАТО-а „неће учествовати у припремању и примени одлука или подухвата Уније које имају последице у области одбране“ (ТЕУ 1993). Када је у питању Ирска, Севиљска декларација такође јасно наводи да Ирска неће усвојити ни једну одлуку коју је донео Европски савет да пређе на заједничку одбрану или ратификује било који будући уговор који би укључивао одступање од традиционалне политике војне неутралности, осим ако је претходно не одобри ирски народ на референдуму (CVCE 2002). Такође, иако је 1999. године донета одлука да уђе у ПЗМ без сазивања референдума, током агресије СРЈ 1999. године, Ирска влада је задржала неутралан статус. Конструктивна уздржаност у фебруару – 2008. године од стране Кипра, поводом усвајања одлуке Савета ЕУ о успостављању мисије Еулекса на КиМ, показала је флексибилност коју овај уговор омогућава државама чланицама ЕУ.² Кипар је једна од 5 држава ЕУ које нису признале независност Косова и Метохије (Шпанија, Румунија, Словачка, Грчка) и задржао је војну неутралност по питању актуелних сукоба као што је рат између Израела и Хезболаха. По питању рата у Украјини Малта, Грчка и Кипар добиле су одређене уступке од ЕУ када су економске санкције према Русији у питању, а на Малти је одржана трећа рунда мировних преговора 2023. године око решавања Украјинске кризе. Неутралне државе Европе показале су да не постоји компромис око вишестепенијске изградње и одржавања политике идентитета конципиране политиком војне неутралности и поштовања међународног права.

Војна неутралност схваћена као војно неангажовање и немешање у друге сукобе, али заузимања јасног политичког и економског става и поступака део је квалификоване или флексибилне неутралности. Швајцарска је 1992. увела економске санкције Ираку, а потом и СРЈ. Иако се придружила Партнерству за мир 1996, није учествовала у војним санкцијама нити је дозволила прелете за борбене летове коалицији коју су предводиле САД у ове две земље, као и копнени транспорт трупа током агресије СРЈ од стране НАТО савеза које није имало одобрење СБ УН.

2 Тренутни мандат ЕУЛЕКС-а покренут је за период до 14. јуна 2025. године на основу Одлуке Савета 2023/1095 и под оквиром Резолуције 1244 СБ УН.

Швајцарска је у годинама које су уследиле, на основу резолуција Савета безбедности УН увела санкције Либији (1992), Хаитију (1993), Сијера Леонеу (1997) и Анголи (1998). Такође, Швајцарска је у неколико случајева подржала и санкције које је примењивала ЕУ, а које нису биле одобрене од стране Савета безбедности УН (СРЈ 1998, Мјанмар 2000) (Novaković 2019). Сличан приступ војној неутралности у складу са динамиком дешавања на европском и светском тлу има и Аустрија. После одржаног референдума 1994. године Аустрија мења Устав чланом 23ф којим је омогућено Аустрији да се придружи економским санкцијама ЕУ против трећих држава. Наредне године после почетних недоумица око уласка, Аустрија приступа програму Партнерство за мир. Међутим, Аустрија задржава принцип војне неутралности и формално забрањује коришћење свог ваздушнoг простора за прелет авиона током агресије СРЈ од стране НАТО пакта (2019: 59). Статус Аустрије као „стално неутралне“ земље значајно се променио откако је приступила Европској унији 1995. Више него икада, земља још увек маневрише између солидарности унутар ЕУ и учешћа у њеној заједничкој спољној политици и подржавања дугогодишње традиције немешања у сукобе (Janik 2023). Статус квалификоване неутралности дао је могућност неутралним државама да задрже део суверености и одбране војну неутралност као политички идентитет који граде деценијама, посебно кроз безбедносну културу којом промовишу мир, развој и демократију. Швајцарска је позната по својој хуманитарној политици и што је седиште Међународног црвеног крста, као организације која брине о свим страдалима широм света. Аустрија је седиште бројних међународних организација у којима се креирају и доносе стратешки најважније глобалне одлуке Међународни институт за мир, Организацију земаља извозница нафте (ОПЕК), као и низ организација Уједињених нација.

Пракса европских неутралних држава, без обзира на то што су неке од њих значајно редефинисале носеће постулате неутралности, посебно чињеница да су то државе које улазе у ред најуспешнијих савремених друштава, иде у прилог одрживости таквог концепта (Stojanović-Šaranović 2022). Више од осталих држава, које припадајући војном савезу, морају да спроводе и поштују колективне одлуке које често нису у складу, не само са њиховим интересима, него ни са међународним правом. Војно неутралне државе се, у свом правцу развоја спољне политике и безбедности, као и принципа војне неутралности управо ослањају на међународно право. На тај начин, војно неутралне државе имају не само обавезу мирног решавања спорова са другим државама, унапређење мира и безбедности немешањем у друге сукобе, већ и улогу одбране највиших принципа међународног права и Повеље УН. Војно агресивне државе главни су рушиоци међународног поретка заснованог на Повељи УН, дајући себи за право да креирају правила сходно својим интересима. У концептуалном смислу динамика и развој савремених сукоба не доприносе позитивној слици међународног система, нити иде у прилог глобалним центрима моћи, као креаторима глобалне политике. Политика силе постала је легитимнији алат за реаговање не само на међународне проблеме, већ и унутрашње проблеме независних држава. Политички идентитет глобалних центара моћи јесте политика силе и немогућност изградње глобалног мира и безбедности. Иако неки теоретичари сматрају да демократске државе не ратују, пракса учествовања европских

држава у бројним војним интервенцијама (Сирија, Ирак, СРЈ), показала је да једино неутралне државе не подржавају и не учествују у оружаним сукобима. Неутралне државе учествују и плодно су тло мировних преговора и део су међународних мировних мисија послератне изградње држава и на тај начин обликују политички идентитет који карактерише мирнодопска и хуманитарна политика.

ПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ У КОНТЕКСТУ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ СРБИЈЕ

Србија, суочена са динамичним геополитичким односима, све бројнијим и учесталијим видовима угрожавања безбедности и са нерешеним унутрашњим питањима, пре свега статусом АП Косово и Метохија, налази се пред озбиљним безбедносним изазовима и поставља се питање да ли је војна неутралност одговарајући политички правац изградње политичког идентитета. Са становишта безбедности једне земље, нужно је сагледати међународни положај у времену најновијих геополитичких односа (Stajić-Lazić 2015). Србија и српско питање у новијој историји углавном су део процеса у и око Балкана који су често решавани регионалним сукобима или у склопу светских ратова (Forca 2021). Текуће спољнополитичко позиционирање Србије *de facto* је обликовано од стране више геополитичких одредница током времена, међу којима су се издвојили нерешени међудржавни и међунационални проблеми, географско ширење НАТО у региону, процес европских интеграција Западног Балкана, економска стагнација балканских држава (Stanković 2023). Овакво стратегијско окружење наводи на преиспитивање безбедносне политике, уз процену безбедносних изазова, ризика и претњи и саме политике идентитета. Узимајући у обзир државе сличних историјских, економских и политичких карактеристика као Србија и анализирајући њихове спољнополитичке потезе могуће је јасније одредити војну неутралност као суштинску компоненту и најбољи избор изградње препознатљивог политичког идентитета и безбедносне културе у међународним односима. После распада Совјетског савеза, пост социјалистичке државе Молдавија, Украјина, Грузија, Азербејџан одлучиле су се за концепт војне неутралности у постхладноратовском периоду. Међутим, њихово приближавање ЕУ и НАТО-у сигнализирало је на преиспитивање искрености њихових политика од стране међународне заједнице, а посебно Русије која је желела да задржи сферу утицаја на просторима бившег СССР-а. Под организацијом Запада почиње епоха „обојених револуција“ од Србије, Грузије, Украјине, Сирије, итд. Бројни сукоби на овим просторима последица су борбе глобалних центара моћи око сфера утицаја, а кулминирало је ратом у Украјини. Сличност Украјине и Србије је непоштовање међународних споразума, у случају Украјине Уговора из Букурешта 1994. године, као и Минских споразума 2014. и 2015. године, а у случају Србије Резолуције 1244 СБ УН и Кумановског споразума. Овим споразумима велике силе гарантовале су територијални интегритет земљама потписницама, што је у ствари значило само добијање времена за политичке потезе које ће ове две државе лишити дела територија. Србија је на АП Косово и Метохија успела да одржи мир и замрзне конфликт чекајући бољу спољнополитичку позицију, опредељујући се

својим стратешким документима за војну неутралност по угледу на развијене државе Европе, пре свега Швајцарске и Аустрије. Узроци због којих се Србије определила за војну неутралност, између осталог, јесте однос грађана Србије према НАТО, који је за дуги период обележен НАТО агресијом на СР Југославију и улогом коју НАТО има на Косову и Метохији (Kajtez-Starčević 2023). С друге стране, Украјина после губитка Крима, није повукла поуке у смислу одржавања војне неутралности и изградње стабилне безбедносне културе, већ је отвореним приклањањем НАТО савезу довела себе до тога да упадне у ратни вихор са својим најмоћнијим суседом.

Украјина је морала да буде свесна свог геостратешког значаја за Русију, али и геополитичких амбиција САД и Западне Европе, због чега је постала колатерална штета њихових све интензивнијих сукоба. Србија би деловањем на правном уређењу сопствене неутралности избегла могући развој догађаја по украјинском моделу, који је из намере да буде по страни моћних савеза и сарађује са њима када јој је то у интересу, постала простор на коме се центри моћи боре за утицај и контролу (Novaković 2016). У концептуалном смислу, ово показује да политика идентитета није само прокламовано начело, већ скуп вредности које држава кроз своју безбедносну културу брани и заступа у међународним односима, чиме постаје препозната у међународним односима. Србија се у Стратегији одбране и Стратегији националне безбедности из 2019. године ослања на принципе међународног права и војну неутралност као најважније концепте политичког идентитета и развоја безбедносне културе. Стратешке циљеве Србија брани у свом спољнополитичком деловању, јачајући концепт војне неутралности, али и показујући спремност за сарадњу са свим значајним актерима међународне заједнице. Такође, учешће и поштовање војних и економско политичких савеза као што су НАТО, ШОС, ОДКБ, ЕУ, БРИКС, дефинитивно показују да Србија има пријатељску и дефанзивну политику према другим државама и савезима. Чланство у војном савезу условљено је пре свега територијалном целовитошћу и контролом целокупне своје територије и граница. Без обзира што учествује у програму Партнерство за мир, чланство у НАТО савезу захтевао би да се Србија одрекне дела своје територије, како би стекла услове за пуноправно чланство. То значи угрожавање виталног националног интереса дефинисаног јавним политикама, које су између осталог дубоко укорењене у историјску и националну свест грађана Србије, а то је очување АП Косова и Метохије. Мировну мисију КФОР одобрио је Савет безбедности УН, што јасно показује инструментализацију УН у америчке сврхе. У том смислу, изградња система националне безбедности као војно неутралне државе је од кључног значаја за одбрану и заштиту српских најважнијих националних интереса, а то је решавање Косовске кризе. Имајући у виду да су Грузија, Молдавија и Украјина својим стратешким опредељењем за НАТО дозволила не само мешање Запада у њихове унутрашње ствари већ и коришћење њихових територија да војно, политички и економски угрозе Русију, Србија мора да остане принципијелно усмерена ка одбрани своје војне неутралности, како би сачувала своје виталне националне интересе. Кнежевић сматра да за Србију војна неутралност није малодушни и лукративни, већ егзистенцијални и морални избор међународног положаја земље (Kajtez-Starčević 2023). Поред европских држава, које нису признале независност самопроглашеног

Косова, државе БРИКС-а, предвођене Кином и Русијом, залажу се за територијалну целовитост Србије. У том смислу, вредности неутралности могу да се покажу као изузетно значајни оријентир у свету у коме се све чешће говори о новој геометрији моћи у међународним односима и о мултиполарности. Доследно изведена неутралност на дужи период постаје значајан чинилац политике идентитета и развоја друштвеног интегритета. Приврженост миру у контексту неутралности не значи и одустајање од права на одбрану. Напротив, неутралност захтева од државе да развија капацитете за кредибилну одбрану (2023: 338).

ЗАКЉУЧАК

У савременим геополитичким односима државе Европе данас имају две могућности. Да се одреде за политику идентитета војних савеза и тиме се одрекну дела своје суверености и постану продужена рука политике глобалних центара моћи и њихових интереса. Истовремено, одређењем за одређени војни савез, државе чланице супротног блока, односно савеза аутоматски постају државе непријатељи. То значи да војне организације граде системе сталних непријатељстава и политичких тензија како на Европском, тако и на глобалном тлу. С друге стране, државе могу да изграде политику војне неутралности по угледу на најразвијеније државе Европе Швајцарску и Аустрију у којој промовисање мирнодопске политике и хуманитарног развоја безбедности осигурава мир, развој и стабилност, али и поштовање и углед у међународним односима. Војна неутралност препозната је као стабилан и вредан политички идентитет који доприноси миру и сарадњи и уткан је у грађанску свест војно неутралних држава постајући њихов колективни идентитет и кохезивни фактор. Територије војно неутралних држава су се у историји показале као погодан терен на коме могу да се организују преговори о решавању конфликта или прекида рата и успостављања мира, јер као војно неутралне не подржавају ни једну страну и не мешају се у сукоб, што гарантује објективност њиховог политичког ангажовања. Војно неутралне државе не залажу се само декларативно за универзалне вредности као што су мир, слобода, једнакост, демократија, владавина права, већ својом активном политиком чувају и промовишу вредности дефинисане међународним правом.

Поједине европске државе као што су Финска и Шведска одрекле су се војне неутралности, што показује све већу моћ Западне алијансе да под своју контролу стави скоро читаву Европу. Међутим, улазак у војни савез, као и у било коју међународну организацију захтева испуњење одређених услова. Када су војни савези у питању пуноправна чланица може постати само држава која има пуну контролу над својом територијом и својим границама. Отцепањем дела територије држава, глобални центри моћи фактички су спречила Кипар, Грузију, Молдавију и Србију да буду пуноправне чланице било ког војног савеза, чак и кад би то било у њиховом интересу. То значи да су српски колективни идентитет и култура изграђени на негативној слици о суштини и сврси НАТО пакта. Да би сачувала своју територију, независност и сувереност и променила погрешну слику агресивне и ратоборне нације из деведесетих година XX века, Србија мора да изгради стабилан политички идентитет војне неутралности и безбедносне културе који је утемељен

на миру, слободи, демократији, сарадњи, кооперацији и компромису. Развијајући све интензивније облике економске и политичке сарадње, како са суседством, тако и са земљама БРИКС-а, али и арапским светом, Србија у свом спољнополитичком деловању мора да пронађе ефикасне механизме за имплементацију концепта војне неутралности кроз афирмацију политике идентитета. Такође, изградња стратешке безбедносне културе кроз сарадњу са другим војно неутралним државама треба да буде приоритет спољнополитичке и безбедносне агенде којима промовише мир и стабилност као најважнији национални интерес.

ЛИТЕРАТУРА

- Blagojević 2022: Veljko Blagojević. „Iskustvo i izazovi Srbije u realizaciji strateškog odvrćanja“. Zbornik radova. Ur. V. Blagojević, *Neutralnost i strateško odvrćanje*. Beograd: Medija centar: Odbrana. 229–245.
- Bžežinski 2001: Zbignjev Bžežinski. *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID.
- Casebook 2024: International Committee of the Red Cross. *Neutral state*. <https://casebook.icrc.org/glossary/neutral-state>. [15. 7. 2024].
- CVCE 2002: Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe. *National Declaration by Ireland at the Seville European Council*. https://www.cvce.eu/content/publication/2005/6/17/a442cb-15-0528-4560-9d12-0b46fb5c75d4/publishable_en.pdf. [5. 7. 2024].
- Forca 2021: Božidar Forca. „Zapadna antiteza i balkanska pitanja“. Zbornik radova. Ur. M. Kovač. Bezbednosni forum 2/21. ISSN 2466-4448
- Janik 2023: Ralph Janik. „Austrian Neutrality amid Russia's War on Ukraine“. *Austrian Review of International and European Law Online* 26(1), <https://doi.org/10.1163/15736512-02601006>. 147–159.
- Kajtez - Starčević 2023: Ilija Kajtez - Srdan Starčević. „Opravdanost vojne neutralnosti Republike Srbije u vremenu erozije neutralnosti u Evropi“. *Srpska politička misao* 4/24. DOI: 10.5937/spm82-46850. 327–345
- Karsh 1988: Efraim Karsh. *Neutrality and Small States*. Abingdon: Routledge, Taylor & Francis Group.
- MišeV 2023: Gordana MišeV. „Bezbednosni aspekti globalizovanih kriza i fenomen proizvedene nestabilnosti u postsovjetskom prostoru“. *Vojno delo* 1/2023. DOI δpoj: 10.5937/vojdelo2301018M Beograd. 18–31.
- Morgenthau 1939: Hans Morgenthau. „International Affairs: The Resurrection of Neutrality in Europe“. *The American Political Science Review*, Vol. 33, No. 3. 473–486.
- Morgenthau 1948. Hans Morgenthau. *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Novaković 2016: Igor Novaković. „Politika neutralnosti u Evropi kao „cena“ za status stalne neutralnosti“. Zbornik radova. Ur. T. S. Korać, uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost stabilnost u Evropi. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Hanns Seidel Stiftung SCG. 29–51
- Novaković 2019: Igor Novaković. *Stalna neutralnost u evropi u posthladnoratovskom periodu*. Beograd: Institut za evropske studije.
- Review 2024: World Population Review: *Neutral Countries*. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/neutral-countries>. [15. 6. 2024].
- Schmitt 2023: Michael Schmitt. „Strict“ versus “Qualified” Neutrality. Lieber Institute for Law & Warfare at West Point: <https://lieber.westpoint.edu/strict-versus-qualified-neutrality/>. [15. 6. 2024].
- Snyder 1997: Glenn Snyder. *Alliance Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Stajić - Lazić 2015. Ljubomir Stajić – Radojica Lazić. *Uvod u nacionalnu bezbednost*. Beograd: Akademija za nacionalnu bezbednot i JP Službenik glasnik.

- Stanković 2023: Nevena Stanković. „Izazovi spoljne politike Republike Srbije u svetlu rusko-ukrajinskog sukoba“. *BAŠTINA, Priština – Leposavić, sv. 61*, DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina33-45513>, 157-171.
- Stojanović - Šaranović 2022: Stanislav Stojanović – Jovanka Šaranović. „Vojna neutralnost i srpska strateška kultura“. *Srpska politička misao, posebno izdanje*. <https://doi.org/10.22182/spm.specijal2022.1>, 11–40.
- Šuvaković 2023: Uroš V. Šuvaković. Rat koji je izbio sa tri decenije docnje. Balkansk sinteze. DOI: 10.46630/bs.1.2023.01
- TEU1993: Treaty on European Union: Maastricht Treaty. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>. [15. 5. 2024].

Gordana Ž. MIŠEV

Nemanja R. STEVANOVIĆ

THE POLITICAL IDENTITY OF SERBIA IN THE DISCOURSE OF MILITARY NEUTRALITY IN EUROPE

SUMMARY

The dynamics of the development of contemporary geopolitical relations with the tendency to intensify the conflict between global power centers is additionally complicated by the growth and development of the foreign policy ambitions of regional powers, which strive to create a new global order. In this context, they did not reach a global consensus on maintaining world peace and security. States with significantly less political, economic and military power, i.e. weak states or peripheral states, in order to ensure their survival, must rely on their own forces or adhere to current military alliances. At a time when the number of armed conflicts is growing and affecting all parts of the world, including Europe, the question arises whether military neutrality is the safest way to defend vital national interests and the best concept for building a political identity. The paper analyzes the contemporary practices of building the identity policy of European states through strategic patterns of establishing military neutrality, as well as the specific position of Serbia in the NATO environment. Military neutral states do not only declaratively advocate for universal values such as peace, freedom, equality, democracy, rule of law, but with their active policy they protect and promote the values defined by international law. Identity policy is not only a proclaimed principle, but a set of values that the state defends and represents in international relations through its security culture, thus becoming recognized in international relations. The conclusion is that in its foreign policy, Serbia must find effective mechanism for implementing the concept of military neutrality through the affirmation of identity politics and strategic security culture, especially considering the resolution of the status of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija.

Keywords: military neutrality, political identity, Kosovo and Metohija, R. Serbia, Europe.